

Кривавий шлях

Гліб Кадинський

Пролог

Світло не працювало вже сьомий день, тож довелося користуватись свічками. Довгі й лійові, вони осяювали ніч помаранчевим вогнем, а білий, як молоко віск, повільно плавився, скраплюючи на підлогу.

Посеред брунато килиму стояла Ліза, дівчинка тринадцяти років, вбрана у зимовий одяг: помаранчеву куртку та вовняні штани. Навколо неї виднілися шафа, заклеєне скотчем вікно, подерті стіни разом із дерев'яним ліжком. Саме в цій кімнаті лежала її мати.

Хай жінка мала лише сорок років, виглядала значно старшою: зіbrane в косу волосся геть посивіло, обличчя прорізали зморшки, а на гомілкях виднілись білі, подекуди закривавлені бинти. Шарлотта майже не рухалась, тримаючи в руках наркотики, втім дивилась вона виключно на дітей. Сьогодні ж-бо минала їхня остання зустріч, щонайменше на кілька років, доки не скінчиться війна.

Рукою, Ліза скуйовдила своє темне, мов ніч волосся. Від нього тхнуло потом, бо дівчина вже тиждень не мала змоги помитися, як і нормально поспати: сьогодні довелося прокинутись вдосвіта, аби встигнути зібрати речі та поснідати. Так ще й відсутність опалення на додачу із постійними вибухами не допомагали зі сном. Підійшовши до Шарлотти, донька впевнено мовила:

— Мамо, навіть якщо ти не можеш ходити, ми могли б донести тебе чи попросити когось...

— Я тільки затримуватиму вас. Зараз не можна зволікати, — хрипким голосом відповіла жінка.

Ліза закусила губу. Хай вона і не сподівалась почути щось інше, просто мусила спробувати. Хіба можна лишати матір удома?

Тиждень тому розпочалася війна, а з нею артилерійські обстріли міста. Світло й опалення не було, водопостачання працювало жахливо, усі магазини зачинилися, тому родина харчувалась лише хлібом із старими консервами. Навіть перебування у квартирі стало нестерпним, оскільки холод пронизував тіло аж до кісток. Діти вирішили поїхати, щойно отримавши вільні місця у потягу. Уряд не запровадив жодної евакуації, тож залізничні компанії почали цим користатися. Приймали лише пасажирів із заздалегідь купленими квитками, а ціну за самі квитки, підвисили утричі. Щоб придбати два, для Лізи й Роберта, Шарлотті довелося віддати половину місячної зарплатні. Лише два, бо жінка не могла ходити. А тепер її рідна донька має змиритися з тим, що лишить матір у цьому пеклі.

Кімнату наповнила тиша. Чулося завивання північного вітру, який пронизував

зимову ніч. Лізин погляд мимоволі ковзнув до брата. Худорлявого хлопця, вдягненого у сірі штани й синю куртку. За волосся той мав короткі, золотисті кучері, червоні від сліз очі нервово бігали приміщенням. Сьогодні Роберт не промовив жодного слова, сумуючи через розлуку із матір'ю. Він мав несильну форму аутизму і чутливий характер, тож війна робила його дедалі замкнутішим.

— Я не поїду до вас у столицю, — почувся Шарлоттин голос, — Ми зустрінемося лише по закінченню війни, а вона триватиме бозна скільки. Бойові дії ведуться виключно в прикордонних регіонах, столиця у безпеці. Я хочу аби там, ви розпочали нове життя й не зациклювались на минулому. За мною нагляне сусід, а після війни ми знову побачимось, — Пересиливши себе, жінка посміхнулася, — І вип'ємо живчика.

"Якщо ти не помреш" подумала дівчина. Вона була вже достатньо дорослою, щоб це розуміти. За тиждень, може й менше, спалахнуть вуличні бої, тисячі цивільних загинуть. Однак про таке Лізі ставало страшно навіть міркувати.

Мати провадила:

— Проте де б ви не були, просто пам'ятайте як сильно я люблю вас.

— Домовились, — відповіла донька, стримуючи сльози. Роберт промовчав, лише кинув останній погляд на матір.

Дівчина досі не могла позбутись дивного відчуття, що усе це не насправді. Так, вже тиждень тривають масовані обстріли, і вже тиждень як уряд запровадив мобілізацію, а зараз Ліза ще й розлучається із матір'ю, проте їй чомусь здавалось, ніби вона скоро прокинеться і знову буде набридати Шарлотті, в сотий раз розповідаючи про улюблені книжки... Але подібного не траплялось. І не трапиться ще кілька років.

Минаючи кучурги талого снігу, дівчина відчувала крижаний подих зими. Вітер щипав обличчя та забарвляв щоки рум'янцем. Щільніше застібнула куртку, роззирнувшись довкола. Офісні будівлі по обидві сторони траси, губилися серед густої темряви. Жоден ліхтар не сяяв, аби економити міську електрику, втім Ліза добре знала шлях до вокзалу. Настільки добре, що ходити тут здавалось дивним. Зазвичай цією вулицею доводилось пропихатись крізь натовп, а не гуляти самотою поруч тільки з братом. Це й не новина, враховуючи ситуацію.

Влада оголосила, що тим хто не є військовозобов'язаними, на час боїв слід лишатися вдома. І доволі багато людей вчинили саме так. Дівчина вважала це ненормальним. Вже зараз у парі сіл навколо міста тривають бої, тож вони перейдуть і до цього району. Автомобільні дороги опиняться під вогнем, а залізницю перекриють. Невже уряд хоче, аби мешканці опинились в такому становищі?

"І в ньому опиниться мама". Ліза видихнула хмарку пари, дивлячись на вкриту льодом бруківку. Думками вона досі поверталася до неї.

Скільки донька себе пам'ятала, Шарлотта завжди кульгала, нічого серйозного. Але в якусь мить з'явився різкий біль в ногах, і їй знадобились милиці. А ще через рік, жінка повністю припинила ходити. Почавши дедалі більше вживати наркотики і дедалі менше працювати. Тож родині довелось продати машину разом із частиною майна. Сестра з братом мусили за додаткові гроші підробляти на місцевому ринку, щоб купити

подарунки до свят. Гелловіну та дню святого Гліба. Хоча з часом мати влаштувалась на пристойну роботу, коштів було небагато. Втім ані хвороба Шарлотти, ані бідність не завадили щастю. Щовечора вони збиралися разом, з метою випити живчика чи послухати розповіді Лізи про глибоку філософію з книжок. Останнє, Роберту вже давно набридло, проте хлопець завжди слухав аби задовольнити сестру.

Дівчина вдихнула нічне повітря, відчувши мороз. Холодний, він пробирав аж до кісток. Кожен новий подих супроводжувався болем у грудях, а бруківка вкрилась ожеледицею.

Аби відволіктися, Ліза вирішила розповісти братові про фентезі книгу для дорослих, яку саме читала. Це ліпше, ніж усвідомлювати, що вони лишають матір під обстрілами разом із тринадцятьма роками життя, їдучи до якихось знайомих у столиці. Роберт слухав неухважно і за хвилину озвався:

— Невже тебе не хвилює те, що ми будемо без мами?

Дівчина стонула плечима.

— Принаймні нам не доведеться щодня бігати до магазину за живчиком.

Вуст хлопця торкнулась слабка усмішка, зникнувши за мить. Він пильно розглядав кам'яну бруківку.

— Проте я за цим сумуватиму. Як і за тобою, коли відправлюся на фронт.

Ліза підвела тонку брову. Їй пригадалися дюжини гвардійців, що посеред вулиць забирали чоловіків до збройних сил. І не тільки чоловіків, а й молодих хлопців.

"Роберту вже тринадцять" збагнула вона.

— Звісно за п'ять років війна може скінчитися, — непевно мовив він, — Романцям ж-бо потрібні лише прикордонні регіони.

Сестра закусила губу, не бажаючи засмутити брата. Однак брехати не бажала ще дужче.

— Романці керуються жагою помсти, а з кожним роком помиратиме дедалі більше їхніх солдат. Сотні тисяч наших призвали до армії, тож уряд вирішив боротися. Так швидко усе не минеться, — вітерець погойдував пасма її чорного волосся.

Кілька хвилин вони продовжували йти порожньою вулицею. Мороз став крижаним, оскільки випав сніг. Повільно, сніжинки приземлялися на дорогу, вкриваючи її білою як місячне сяйво ковдрою. Волосся дітей забарвилось тонким шаром пороші, наче шапкою.

Дівчина міркувала про Робертові словарозмову із Робертом. Наразі вона лишає матір під обстрілами, а згодом що, лишить брата в окопах? Безпечно мешкаючи у столиці, доки її родина потерпає від війни.

Хлопець зупинився та кинув погляд на сестру. Очі мав такі ж сірі, як у неї.

— Лізо..., — почав він, сховавши погляд, — Пам'ятаєш мама завжди казала, що колись її не стане... і в мене лишишся тільки ти, а в тебе тільки я? Звісно мама жива і все таке... Слухай, я не хочу аби ти померла на службі, але й не можу бути без тебе.

Дівчина зупинилась, сніг падав на її помаранчеву куртку. Час від часу вона глузувала з братової сентиментальності. Втім зараз не до цього. Роберт і так був

вразливим, а тепер ще й опинився без матері під час війни. Він мав рацію. Лишилась тільки сестра, рідна кров. До того ж дівчина уже зробила майбутній вибір. Поклавши задубілу руку на плече, мовила:

— Закон робить жінок вільними від армії, проте не забороняє їм воювати. А бути разом я хочу не менше, ніж ти, — посміхнулась, — Не бійся, твоя геніальна сестричка завжди буде поруч.

Зі сторони їхнього будинку пролунав вибух, згодом повітряна тривога. Ліза миттю розвернулась в бік житлового кварталу, звідки рушила годину тому. Різкі як грім звуки наповнили повітря, відлунюючи у вухах. Дівчина завмерла на місці та відчувала, як серце калатає у грудях. Можливо це протиповітряна оборона, можливо влучили не в її дім, але думала вона тільки про одне. "Мама".

— Стій!, — гукнув Роберт, — Мама казала що слід іти до вокзалу...

Сестра різко зупинилась і роздратовано кинула:

— Та що ти говориш?! А якщо вона поранена?!, — після цих слів стрімголов метнулася, навіть не озирнувшись.

Певна річ вони мусили піти до залізниці. Потяг скоро рушав, а за ті гроші що лишила Шарлотта, невідомо чи можна придбати нові квитки. Якщо будинок зруйнований, де вони житимуть чекаючи на транспорт? Про таке Ліза не думала, просто долала шлях.

Дівчина промайнула дорогу і побачила стовп темного диму над своїм домом. Їй залишалось пробігти ще один двір. Судячи з кількості кіптяви, в її будинок чи споруду навколо влучив снаряд, запаливши пожежу. Отже вибух - не наслідок протиповітряної оборони. Ліза ступала по вкритій порошею землі в оточенні сірих, житлових будинків. Від уривчастого дихання холодним повітрям ставало дедалі тяжче, а ноги боліли дужче із кожним кроком. Хай гул сирен затихнув, голова досі пекла, мов розколювалась. За хвилину дитина зупинилась аби перевести подих, видихаючи крижані хмарки пари поруч із власним домом. Домом, якого більше немає.

В цю мить тут з'явився Роберт, маючи червоне від холоду обличчя. Втім дівчина цього не помітила, її погляд прикипів до землі. Стало ясно: влучили саме в їхній будинок, тож вона не підводила очі.

"Це треба зробити. Там мама" пересиливши себе, так і вчинила.

Хоч із-за їдкого диму видимість погіршилась, їй удалося розгледіти. Частину споруди охопив вогонь, частина де звели її квартиру, обвалилась наче картковий будинок. Ось і все. Місце в якому Ліза мешкала тринадцять років перетворилось на купу сміття. Стримуючи сльози, вона кашлянула. Кіптява йшла догори, але досі лишалась в повітрі, забруднюючи його.

Дівчина не марнувала жодної миті і кинулась до завалів. Знервовано дивлячись навкруги в пошуках матері. Шматки бетону різали долоні, решта споруди могла обвалитись, але вона не зважала, лише намагалась знайти Шарлотту серед сірих, брудних уламків, що вкрилися снігом.

Потроху здоровий глузд повертався до неї. Тож Ліза встала, вдихаючи задимлене

повітря. Ноги ледь слухалися, а руки тремтіли від холоду. Чи страху, важко було сказати.

"Про що я взагалі думала? Знайти людину під завалами панельного будинку, а згодом витягти самотужки? Навіть якщо мама і вижила, її не знайти. Вона повільно помиратиме від отриманих ран" зщулившись, дівчина заплакала. Долинали тріскотіння вогню, чиє сяйво освітило обличчя: солоні сльози котилися по блідих щоках, миттєво стаючи льодом. Її мати загинула. Вона більше ніколи не відправить доньку за живчиком, не запхне пратися улюблену, помаранчеву куртку. І нічого не повернеться за кілька років.

Проковтнувши клубок у горлі, дитина зітхнула. Оскільки рятувальників та пожежників досі нема, шансів на порятунок Шарлотти жодних. Подібне не було чимось дивним. Багато працівників цих служб разом із родинами виїхали з міста. А ті, хто лишилися, мали забагато роботи для замалої кількості людей. Влучання траплялись кожную годину. Ліза зненацька усвідомила що обстріл досі триває. Щойно її матір померла від вибуху, то звідки знати, що вони з Робертом не будуть наступними?

Дівчина поглядом шукала брата, дивлячись на руїни. Той продовжував ходити біля них, мов уві сні. Витерши сльози, сестра рушила в тому напрямку. Хлопець ніби не помічав її присутності, тож довелось узяти за руку. Посинілий зап'ясток здався крижаним.

— Роберте, — їй ледь вдалося стримати схлипування, — Перебувати на вулиці зараз не можна, за кілька кілометрів звідси є станція метро, підемо туди. До вокзалу надто далеко, та й потяг уже мабуть від'їхав.

Його червоні очі метнулися в бік завалів. Схоже, він навіть не слухав сестру. Лізі було боляче на таке дивитися. Невже брат досі вірить що знайде їхню матір? Просто подивиться і вона воскресне? Звісно ним керувала не логіка, а бажання не визнавати правду, проте їм не слід стояти тут цілу ніч. Дівчина міцніше стиснула долоню.

— Ми мусимо йти.

Хлопець пробурмотів:

— Нам... треба знайти маму... і тоді...

— Вона померла!

Сестра смикнула його руку, повівши за собою. Досить вже, у цьому місті ніхто не застрахований від смерті. Ліза і так лишилась без матері, тому не мала жодного бажання втрати ще й брата із-за його дурості.

Світло на станції не працювало, тож десятки ліхтарів сяяли жовтогарячим кольором, який відбивав тіні на грубому мармурі. Люди юрмилися серед платформ, горнучись у хутряне вбрання чи теплі ковдри, а на вході поранених оперував медик, чії руки були по лікоть в крові. Дехто пошепки перемовлявся, але більшість мовчали. Тут знаходились переважно діти, жінки й старі. Усіх повнолітніх чоловіків до шістдесяти років забрали на фронт.

Діти протиснулися крізь натовп і знайшли місце. Єдине вільне, під червоною колоною. Ліза притулилась до неї, зрозумівши, що тут холодніше ніж зовні. Тепла явно

бракувало, на відміну від людей. Адміністрація метрополітену навіть скасувала потяги та вимкнула струм, з метою розмістити їх на коліях.

Голова йшла обертом, тож дівчина поклала туди руку. Чоло здавалось гарячим, ніби пекло. Їй треба було вирішити багато питань. Як і коли виїхати з міста до столиці, чи будь-куди, головне щоб подалі від цього пекла, порахувати наявні гроші, але Ліза не могла думати про таке. Не зараз.

Довкола чулися розмови, лайка і приглушений вибух зовні. Дівчина не могла усвідомити цього. Тиждень тому вона пила живчик разом з усією родиною та забивала матері голову розповідями про книжки. Тепер, ставши сиротою, мерзне на станції метро коли її місто палає у вогні, а народ стікає кров'ю. До того ж, Роберт сам не свій. Невже можна прийняти це? Сприйняти за факт, що вона просто маленька дівчинка на війні. Забути про колишнє життя і дати обставинам вирішити нове. Життя, яке їй дала матір.

Дівчина поклала руку на братове плече, сказавши голосом, ледь гучнішим за шепіт:

— Роберте, обіцяю тобі, я припиню цю війну. За будь-яку ціну.

Розділ 1

Ліза дивилась на труп свого брата, що стікав кров'ю посеред дороги. Потилицю прошив осколок, забарвивши форму червоним. Сестрі не було сумно чи болісно. Зі спокоєм та відчуженістю, просто розглядала рану. Ранковий дощ змивав звідти кров, наповнюючи повітря свіжістю, його краплі різко падали вниз і приземлялись на її обличчя.

Воно виглядало нездорово блідим. На жорсткій шкірі запали темні кола, закриваючи шрами. А чорне волосся жінки неохайно, коротко підстригли. Ліза скинула з чола намоклий чуб та роззирнулась довкола.

Там лежали тіла решти солдат поруч із уламками споруд. Ці сірі, місцями почорнілі будинки понівечилися внаслідок боїв. Перетворившись на шматки бетону, вибиті вікна й повалені дахи, обабіч від розбитої траси стояла дюжина машин.

Жінку дивувало те, що смерть Роберта не викликала смутку. Роберт, який був поруч кожного дня, з яким вона пройшла крізь усе, тепер стікав кров'ю під дощем, а Ліза навіть сльози не пролила. Можливо, загибель матері й три роки на передовій змінили її ставлення, та це все одно здавалось неправильним. Неправильним думати про інше.

Її кістляві пальці тремтіли, а дихання призупинилось. Знову. Знову ця війна забрала близьку людину, одне за одним вирізавши її рідних. Хай цього разу Ліза стала військовою, не змогла нічого змінити.

Вона гірко посміхнулась, згадавши свою обіцянку. Обіцянку припинити війну, дану братові вісім років назад. Припинити різанину, в якій перебувають мільйони людей. Та це ж просто дитяча мрія! "Втім доволі непогана" подумала жінка. Її погляд прикипів до закривавлених трупів. А чому б не спробувати? Шарлотти й Роберта більше немає, тільки ця клята обіцянка. Вона розвернулась і рушила до нових позицій свого підрозділу.

Попереду розкинулися широка траса, зламана бруківка та голі дерева. Минав кінець березня. Ступаючи по брудним калюжам, Ліза відчувала, як перещить злива. Від лютого дощу її форма наскрізь промокла, черевики заплямувалися брудом, а з волосся текли краплі. Звична погода для Еллади. Завжди мокро, сиро й холодно, неможливо навіть вулицями ходити, а жінка мусила при такій погоді ще й воювати. День і ніч, посеред поля чи руїн, доки командувачі десь собі напиваються.

Небо гучно гриміло, як і вибухи. Саме від останніх постраждав Амінгем: кожен із багатоквартирних будинків певною мірою зруйнувався. Без даху, стін або вікон, подекуди на їхніх місцях лежали руїни, тож місто здавалося мертвим.

З-за рогу споруди виринув військовий. Чоловік років тридцяти, з темною бородою та коротким волоссям. Підійшовши до жінки, заходився махати рукою та широко усміхатися.

— Привіт, Лізо! Лізо!

"Джеймс" подумала вона, дещо зневажливо змірявши його поглядом. Джеймс був вищим навіть за неї і удвічі м'язистішим. Частину волосся він закинув назад, а частину лишив на чолі, мабуть вважаючи, що це дуже привабливо.

— Щось трапилося?

Чоловік стелував плечима.

— Скоріш за все. Командувач Алан отримав серйозне поранення, коли прямував на нараду до штабу. А ти ж-бо його заступниця.

Ліза не вірила своїм вухам. Тепер вона — командувачка підрозділу.

— Зрозуміло, — погляд зупинився на його очах. Блакитних як море, — Твоя група втратила ще когось?

— Дев'ятьох пораненими.

Запанувала тиша. Оскільки Роберт був там, жінка не хотіла казати втрати своєї. Зайвий раз нагадуючи про закривавлене тіло брата, втім треба дати підлеглому звіт, хай як це неприємно.

— Моя група потрапила під ворожий обстріл. Усі решта померли.

Вигляд Джеймса миттю змінився.

— І...

— І Роберт теж, — випередивши питання, відповіла жінка. Скоріш за все Джеймс висловить їй співчуття, такий вже він, втім командувачка не мала наміру чути подібне.

— Така у нас робота. Інші групи змогли відступити до центру?

— Всі. Північ міста вже повністю під контролем романців.

— Гарзд. Тоді рушай до нових позицій підрозділу та в разі атаки, просто тримай

оборону. Із-за втрати командувача я можу назначити заступником будь-кого, тож підлеглі танцюватимуть під твою дудку, — вона провела пальцями по гострому підборіддю, — Хоча потреби в захисті нема. Замість супротиву наші солдати просто втекли до центру. Там кращі позиції і більше солдат, тільки дурень розпочне наступ.

— Або романці. Командування досі немає плану дій, а вони захопили північ. Непоганий шанс.

Жінка кинула на нього втомлений погляд.

— Досить цієї дурні, яка різниця? Якщо Алан йшов на нараду, то я теж маю. Все зрозуміло?

Джеймс поклав руку за шию.

— Тебе неможливо не зрозуміти.

Хоч той цього не показував, Ліза знала, що чоловік хвилювався за неї. Як не крути, вона утратила брата і мусить керувати підрозділом, та й з Робертом він був близьким.

— І ще одне. Оскільки я тепер командувачка, наказую тобі поголити свої бакенбарди.

— Ти дуже жорстока, Лізо.

— Кровожерлива, — після цих слів, жінка зникла в ранковій імлі.

Штаб знаходився неподалік, тож вона дісталась туди за десять хвилин. Це була трьохповерхова школа старовинного стилю, над якою гордо майорів прапор Еллади. Червоний, з перехрещеними жовтими стрілами на золотому щиті. Обабіч від споруди росли дерева, переважно сосни, ялинки і тис.

Ліза йшла по слизькій від дощу бруківці, міркуючи про командувача Алана. Цей чоловік ніколи не міг ризикувати, лише чекав вказівок згори. До того ж постійно пиячив, скидаючи на заступницю більшість роботи. Написання звітів, виплати пораненим, забезпечення військ та перерозподіл коштів.

"Гарно що він травмований" подумала жінка. Звісно вона не сподівалась закінчити війну, ставши командувачкою підрозділу, втім краще вже його очолить та, хто прагне змін, ніж той, хто змушений воювати. А факт наявності поранення у побратима її не переймав.

Ліза підійшла до штабу і перекинулась кількома словами з охоронцем. Після чого зайшла всередину, рушивши до головного кабінету. Ним виявилась простора кімната, встелена червоним килимом. Приміщення осяювало мерехтіння старовинної люстри, яка звисала зі стелі, оскільки зовні панував дощ. Жінці чомусь пригадалось, що на позиціях солдат часто бракувало елементарних ліків та зимового одягу. Тут стояв накритий скатертиною стіл. За ним сиділи п'ятеро чоловіків. Командувачі разом із лейтенантом, Вільямом. Відповідальний за оборону Амінгема мав п'ятдесят років і високий зріст, однак із-за худорлявих вилиць, здавався старшим, досить довге каштанове, місцями сиве волосся було обережно зачесаним назад, а форма ідеально випрасуваною. Чоловік кинув на Лізу байдужий, дещо зневажливий погляд.

Вона зачинила двері й сухо сказала:

— Командувач Алан отримав серйозне поранення. Я його заступниця.

На знак розуміння, Вільям недбало махнув рукою. Тож командувачка зайняла вільний стілець, не особливо зважаючи на те, що промокла до нитки.

На столі виднілась мапа, а попереду чоловіки. Сини депутатів, різного роду торговці та бізнесмени. Коли затягнулась війна, населення почало вимагати мобілізації багатіїв. Зрештою, чому помирати мусять лише бідняки? Під тиском протестів уряд погодився, втім ситуацію не поліпшив. Призвані до армії можновладці давали хабарі керівництву задля отримання високих посад, тож маючи некомпетентне командування, Еллада досі не перемогла у війні. Жінка була певна: Алан та Вільям отримали посади саме таким чином.

З нагрудної кишені Вільям вийняв пачку дорогих цигарок. Узявши одну, поклав до рота та запалив. Він виглядав незвично утомленим: під очима з'явилися темні кола, а пальці нервово ковзали по столу. Випустивши хмару диму, сказав хрипким голосом:

— Сьогодні зранку романці знищили наші опорні пункти на півночі. Аби не зазнати завеликих втрат, я наказав відступити до надійніших позицій у центрі.

"Точніше, аби не брати відповідальності за бій" подумала Ліза, закусивши губу.

— Хай ворог і зупинив наступ, захопив третину міста. Отже вуличні бої затягнуться, а ресурсів для їх ведення ми не маємо, до того ж, Амінгем — суцільна руїна. За негативного розкладу, понівечені від обстрілів будинки просто обваляться. Слід чимшвидше витіснити романців на околиці. У когось є ідеї?

Запанувала тиша. Чулися невпинне крапання дощу та завивання вітру, імла надворі згущувалась.

Озався Ентоні. Лисий чоловік із сивою бородою.

— Сер, гадаю, нам не варто поспішати. Можна відправити вищому командуванню листа з проханням дати краще озброєння, більше солдат чи почати наступ деінде аби ворог відіслав сили геть.

Вільям пирхнув.

— І хто на цей лист відповість?

— Генерал Оскар, — припустив Ентоні, — Він уміє переконувати решту. Звісно, цей процес буде тривалим, а може й провальним, однак я не бачу ліпших варіантів.

Ліза отетеріла. І це командування Амінгема?! Будучи заступницею Алана, не важко здогадатись, що воно нерішуче. Втім аж настільки, щоб віддати решту міста? Заки вище командування надумає діяти, романці уже свій прапор тут підіймуть.

Жінка розглядала праву долоню. Брудну й бліду з шершавою, вкритою рубцями шкірою. Мати часто казала доньці, що її руки мов крижані. На безіменному пальці виблискував перстень. Той самий перстень, який колись належав Роберту.

"Я виконаю обіцянку. Хоча б намагатимуся, байдуже, вийде чи ні".

Ліза заходила уважно розглядати мапу, вивчаючи кожен аспект і кожну деталь. Тут роздрукували Амінгем та його передмістя, що лежало на північному заході. Саме звідти романці розпочали наступ, тож в разі невдачі просто повернуться туди. У командувачки з'явилась ідея. Треба змусити ворога це зробити. Так, за такого розкладу він не зазнає великих втрат і здійснить ще одну спробу, втім краще вже це, ніж

дозволяти йому закріпитись у місті. Пройшло кілька хвилин, заки жінка озвалась. Її голос звучав ніби тертя металу об метал:

— Сер, у мене є власна ідея. Ми можемо розділити війська на три групи. Перша триматиме оборону в центрі, відволікаючи романців, друга вийде на підконтрольні нам східні околиці й пройде через поле та металургійний завод, оточивши їх з півночі, а третя прикриватиме другу під час обходу останньої. Таким чином, нам вдасться узяти ворога в облогу і він втече до передмістя. Хоч це лише відтягне проблему, а не вирішить її, сказане мною – найкращий варіант.

Вільям поклав поголене підборіддя на свій кулак, знудьговано обдумуючи слова Лізи. У неї стискалося серце. Від рішення цього чоловіка залежить усе. Здавалось, мов пройшла ціла вічність, коли той відповів.

— Так і зробимо. Я очолю першу групу, командувачка Ліза другу, а командир Ентоні третю.

Жінка криво посміхнулась. Її план мав на меті змусити романців відступити, а не завдати їм суттєвої шкоди. До того ж, він був кращим, ніж пропозиція Ентоні. Хай який нерішучий, очільник цінує свою посаду, а втративши таке місто як Амінгем, працюватиме в окопах замість кабінету. І жодні хабарі цього не змінять.

Ліза відкинулась на стільці, відчуваючи, як краплі стікають обличчям. Вона не змінить хід війни, а лише втримає наявну ситуацію, втім це вже хоч щось.

Розділ 2

"Клятий Вільям" подумала Ліза, знаходячись в підвалі металургійного заводу. Чи то через зраду, чи то через страх поразки, а лейтенант наказав першій групі здатися. Хоч частина військ відмовились виконувати наказ, більшість таки опинились в полоні. Командувачка дізналась про цю новину під час обходу міста, тож звеліла підлеглим відступити до металургійного заводу. Єдиної споруди, що могла захистити її групу від перехресного вогню романців.

Жінка сиділа за іржавим, прямокутним столом. Нахиляючись вбік той ледве стояв на своїх опорах, а металевий край прогинався під вагою ліхтаря. Саме завдяки його сяйву Ліза розгледіла приміщення: труби вкрилися цвіллю, фарба потріскалась, дроти розгризли щури, стілець оповився павутинням. Цим заводом не користувались від початку війни, але колись він слугував місцем роботи для більшості мешканців міста, тому і розмістити в його підвалах ціле військо, виявилось можливим.

Командувачка заламувала пальці, чекаючи на звіт. Вона навіть не встигла усвідомити, що відбулося. Лише зранку звільнення Амінгема здавалось легким, а тепер її група мусить ховатися на цьому заводі. Невже це кінець? Пройшовши такий довгий шлях, вона просто програє, тут і зараз? Можливість перемогти зникла так само

швидко, як і з'явилась, ніби вислизнула з рук. Жінка вдихнула холодне повітря підвалу, намагаючись опанувати себе. Ймовірно якось таки вдасться викрутитися, Ліза не могла інакше.

Залізні двері зі скрипом відчинилися. Сюди зайшов Джеймс, весело усміхаючись. Схоже, ситуація довкола не надто його нервувала. Він розкинувся на стільці навпроти та схрестив ноги. Його волошкові очі невимушено розглядали її.

— Третя група також дісталась заводу, тепер кожен наш солдат тут. Ну, окрім того підрозділу з півдня. Романці надто зайняті полоном бранців, тож битися з ним не почали.

Жінка кивнула. Наявність незгодного з Вільямом підрозділу на півдні, здалась їй тимчасовою. Дев'ятсот людей не протримаються довго, а от присутність третьої групи є очевидною: вона опинилась в ідентичному до другої становищі.

— Ентоні казав, хто візьме на себе командування?

Вуст чоловіка торкнулася посмішка.

— Він казав, що готовий поступитись цим місцем тобі.

Ліза підвела темну брову.

— Справді? Як благородно. То скільки тепер тут військових?

— П'ять тисяч, а на півдні три. До Амінгема ж-бо приїхала бригада з іншого міста, об'єднавшись із підрозділом на півдні.

Запанувала тиша.

— Щ-що?

— Ти все правильно почула. Наскільки я розумію, бригада мусила патрулювати звільнене місто, тож вирішила допомогти.

— Не узгодивши дії із вищим командуванням?, — недовіжливо перепитала жінка
Заступник безтурботно кивнув, провівши рукою по густій бороді.

"Героїчні дурні" подумала вона. Певна річ, наявність бригади тільки допоможе їй, однак матиме свої наслідки. Залишення позицій, непокора вищому командуванню — це все, серйозні злочини, за які простим звільненням не відбудешся. Втім якщо співпраця з порушниками є ціною перемоги, заплатити неважко.

Вигляд Джеймса різко змінився. Він схрестив руки, подивившись у вічі.

— Оця бригада чекає твоїх рішень, як і солдати тут. Як і я власне теж.

Командувачка мовчала. П'ять тисяч військових. Доля усіх цих людей знаходилась у неї в руках. Ліза ніби фізично відчувала тягар відповідальності, тож махнула рукою.

— Дай мені хвилику.

Підвівшись, чоловік рушив до виходу. Перш ніж зникнути в мороці підвалу, кинув на неї погляд свого волошкового ока.

— Лізо, я вірю в тебе, — він тихо зачинив двері, лишивши її саму.

Вона відкинулася на стільці, мертвим поглядом дивлячись на потріскану стелю підвалу. Прибуття бригади змусило відкинути більшість планів, і розробити двійку нових.

Перший, наступати на південь Амінгема і звеліти бригаді просуватись на північ.

Таким чином, елліни б оточили ворога, змусивши його втекти до передмістя. Фактично повтор варіанту Лізи, який узгодив лейтенант і опісля порушив. Тільки з бригадою замість першої групи. Але для цього, її підлеглі мусять прорватись з території оточеного заводу. "Йти хвиля за хвилею як гарматне м'ясо, лишаючи сотні людей на бенкет крукам".

Другим планом було здатися в полон. Врятувати усіх солдат заводу, кожного. Романці рідко коли шкодять бранцям аби обмінювати їх на своїх. Для уряду цієї країни життя власних громадян важливіше за будь-які втрати ворога. Ліза гірко посміхнулася. "А у нас на вісімнадцятий день народження дарують форму і зброю, кидаючи в пекло". Жінка до самої смерті пам'ятатиме ті дні.

Командувачі забороняли відпустки, спати давали по чотири години, а за наявності поранення змушували воювати. Руки ноги є, значить здоровий, казали вони. Невже вона стане однією з таких командувачів? Усе одно місто можна повернути, на відміну від людських життів. Тим паче що більшість еллінських солдат – мобілізовані. Їм не має задля чого помирати, як-от Лізі чи Джеймсу, вони просто хочуть вижити й повернутися додому.

Втім її погляд мимоволі ковзнув по перстня. Бронзового, на безіменному пальці правої руки. Спогади про день коли Роберт подарував його, нахлинули ніби самі по собі. Тоді йшла така сама злива, як і сьогодні.

У вісімнадцять років вони обоє приєдналися до армії. Брат із примусу, а сестра з бажання бути поруч та надією припинити війну. Їхній підрозділ розташовувався в окопах посеред степу, де влітку стояла пекельна спека, взимку крижаний холод, а між цими сезонами дощ. Саме в часи злив елліни розпочали масштабний штурм ворожих позицій, який закінчився поразкою. Десятки загиблих і сотні поранених. Внаслідок безперервних обстрілів останніх не могли вивезти чи бодай доставити їм ліки, тож не маючи навіть знеболювальних, вони інфікувалися та заражали інших. Єдиним відпочинком слугував короткий сон, романці ж-бо не нехтували можливістю добити ослаблених солдат.

Ліза стояла посеред окопу. Бинт довкола шиї оповив зламану руку, з якої випирала закривавлена кістка.

"А хлопцям пощастило менше" промайнула думка. Жінка почувалась мов п'яна або спляча. Смерть зустріла її коли загинула матір, але тут все інакше. Військових жорстоко мордували під час різанини, а вона просто спостерігала як одне життя згасає за іншим. Важко зітхнувши, подивилась на брата.

Той сидів на мокрій землі та споглядав власні коліна. Волосся трохи посивіло, втративши яскраво-жовтий колір, тіло геть схуднуло. З погляду на цих двох важко було сказати що вони – брат і сестра. Лише димчасті очі це видавали. Очі, сповнені страху.

Підійшовши ближче, Ліза вийняла з кишені пачку цигарок.

— Диви сюди.

Хлопців погляд став ошелешеним.

— Ні.

— Чому?

— Хочеш закінчити як наш батько?

— Та годі тобі, — жінка махнула рукою, — Звідки ти знаєш що батько взагалі палив?

Зуб даю мама це вигадала, аби ми не вживали наркотики як-от вона.

Брат роздратовано закусив губу, тицьнувши пальцем на цигарки.

— І як ти їх отримала?

— Джеймс позичив.

— Цей твій Джеймс...

— Ну все, все. Я пробую. Історична мить, — оскільки праву руку вкрив бинт, Ліза піднесла пачку до рота і вийняла цигарку зубами. Наступної миті, хмари густого диму закружляли повітрям.

— Які відчуття?, — Роберт аж пнувсь зі шкіри.

Кинувши цигарку на землю, жінка загасила її чоботом.

— Таке собі. Мама була права, ліпше ніколи не палити.

— Мама завжди була права.

Чомусь вони обоє розсміялися. Справді, мама завжди була права.

— Знаєш, Лізо, — задумливо мовив хлопець, — Сьогодні мені пощастило, але завтра може й ні, тож візьми це на згадку, — брат простягнув їй бронзовий перстень, що виглядав паршивою підробкою, тримаючи його посеред долоні. Голос звучав слабко, — Якщо я помру, будь ласка, не забувай про мене.

"І нашу обіцянку" подумала Ліза, знаходячись у підвалі металургійного заводу Амінгема. Через три роки братові побоювання таки справдилися.

Поклавши лікоть на іржавий стіл, жінка скуйовдила волосся. Бригада діє по своїй волі, отже вище командування будь-якої миті наказати їй повернутися до своїх позицій. Необхідно тут і зараз обрати один з двох варіантів, часу обмаль.

Зайшовши всередину, Джеймс сів на вільний стілець. Підвівши густу брову, запитально подивився на неї.

— Ми прорвемо оточення і звільнимо Амінгем, — долинув Лізин голос.

Чоловікові це явно не сподобалось.

— Ти певна? До підрозділу на півдні могли б відправити законне підкріплення, яке б узяло місто, — він стиснув зуби, — Для перемоги не обов'язково кидати солдат у різанину.

— Обов'язково. До війни, в Амінгемі мешкали сімдесят тисяч людей. Для поступового звільнення такого міста потрібні величезні кошти, яких Елладі і так бракує. Вище командування просто відкине цю ідею, наказавши відступити до укріплених позицій.

— Як скажеш, — мовив Джеймс, розслабивши голос. Його рука потягнулась по якусь річ у кишені, — Це шоколадний батончик, не хочеш скуштувати?

— Мені байдуже, — командувачка зі скрипом відсунула стілець і рушила до дверей. Вона саме торкнулась ручки, коли чоловік сказав:

— Він з горіхами.

Миттю повернувшись назад, вихопила батончик з його рук.

— Після бою, купиш мені ще два.

— Один.

— Два.

— Лізо, не їж стільки цукру.

Жінка махнула рукою.

— Я твоя командувачка, радій, що не три.

Джеймс гучно розреготався та її вуст мимоволі торкнулася усмішка.

Розділ 3

Ліза самотою ступала по бруківці, її кроки порушували тишу. Навіть пташки не співали, лише каркали голодні круки, смакуючи здобиччю. Сотнями загиблих людей. Труп залив дорогу кров'ю, розкидавши на ній кінцівки й нутрощі. Саме тут елліни прорвали облогу.

За три роки війни жінка бачила подібні різанини. Раніше їй було страшно, просто не витримувала навколишньої картини. Однак з часом на зміну почуттям прийшло розуміння: не має сенсу шкодувати про речі, які неможливо змінити. "А ось це я могла змінити" подумала Ліза. Командувачка мусила пройти один кілометр перш ніж зустріти машину, однак здавалось, ніби десять. Краєвид із розтщених уламків, повалених дерев, спаленої техніки й моря трупів виглядав нескінченно. Ймовірно тутдесь під чотириста мерців, і кожен тхнув плоттю, м'ясом та свіжою кров'ю.

Хитаючись, жінка підійшла до потрісканого стовпа. В спробі стримати нудоту, вона сперлася об нього.

— Це зробила я, — прошепотіла, не звертаючись ні до кого. Сльози потекли блідими як у навколишніх мерців щоками, — Я вбила їх усіх задля якоїсь примарної надії? Та щоб сказав Роберт?

Ліза спробувала уявити як її брат, побачивши гори трупів що й на людські тіла не схожі, сказав би: молодець, сестро. Жінка вже й забула про дитячу обіцянку та бронзовий перстень на правій руці, просто почувалась звичайнісінькою вбивцею, яка відібрала життя у підлеглих, скористалась ними як гарматним м'ясом. А хтось з них теж мав брата.

Заки вона дісталася штабу, небо потемніло. Ступаючи освітленим місяцем коридором, Ліза стиснула свій жмут чорнильно-чорного волосся. М'язи плечей невпинно судомило, голова пекла, та більш за все хотілось поспати. Бодай на пару годин забути про все: вбивство підлеглих, смерть Роберта й нинішню ситуацію, поринувши у глибокий сон без сновидінь, однак не час розслаблятися. Хай елліни звільнили Амінгем, проблем лишилось чимало.

Лейтенант зрадник, а кілька командувачів у полоні. Хоч більшість солдат першої групи вдалося звільнити, оскільки романці не встигли доправити їх до передмістя, чисельність все одно лишалась проблемою. І мабуть, найважливішою. Внаслідок

звільнення Амінгема елліни втратили дві з половиною з восьми тисяч людей, а кількасот лишилися бранцями. Тим часом відступаючи, ворог не зазнав суттєвих смертей. Своєю присутністю бригада вирішувала нестачу військ, проте вище командування вже отримало достатньо часу аби дізнатись про її вчинок та змусити покинути місто. Еллада може втратити Амінгем так само швидко, як і звільнила.

Ліза не було до цього готовою. Нові бої, нові вбивства. Жінка боялась навіть уявити що доведеться зробити задля перемоги. Єдине у чому мала певність: ще більше крові на власних руках, вона не витримає.

Перед входом до кабінету стояв Джеймс. Він мав втомлений, скоріше болісний вигляд. Командувачка знала його вже три роки, від першого тижня на фронті, однак ніколи не бачила таким. Звичний оптимізм зник, а вигляд чоловік мав старший за свої тридцять. Побачивши її, силувато всміхнувся.

— Привіт, Лізо. Я за тобою сумував, ми ж-бо не бачилися чотири години і двадцять хвилин, — голос звучав настільки ж хрипко, як Лізин.

— Хотілося б довше. Ти надіслав тим двом повідомлення?

Мала відбутись нарада. Між нею, очільником бригади та командувачем Ентоні. Решту командувачів прихопили із собою романці, тікаючи до передмістя.

— Ні.

Жінка втупилась у нього поглядом, тож він швидко додав:

— Це наразі немає значення. Генерал Оскар приїхав до Амінгема, бажаючи поговорити з тобою, — заступник кивнув у бік кабінету, — Генерал за дверима.

Лізі здалося, наче її хтось вдарив. Оборона міста тримається на волоску, а вона розмовлятиме з високопосадовцем! Чому саме зараз і чому саме тут? Хай це з приводу бригади чи вбивства підлеглих, Оскар міг просто надіслати повідомлення, втім сенсу думати не було, скоро ж-бо сама дізнається.

— Зрозуміло. І також... , — хай як складно, командувачка мусила спитати про їхнього знайомого з підрозділу, що брав участь у прориві облоги, — Тобі відомо що з Генрі?

— Він утратив ногу.

Жінка проковтнула клубок у горлі, відчуваючи по шкірі мороз. Ще одна жертва її дій, а цього разу ще й знайомий. Якось вони із Генрі напилися пива аби відсвяткувати Джеймсів день народження. Знав би Генрі тоді, хто вона насправді.

— Ясно, — тільки й зронила Ліза.

Заступник поклав міцну долоню їй на плече, поплескавши.

— Тримайся, гаразд?

За межами родини ніхто ніколи не ставився до жінки так, як Джеймс. Вона любила його мов друга, а може й більше. Він ж-бо єдиний хто у неї лишився: тепер нема ані матері, ані брата.

"Але ж відправила тисячі людей мов худобу на забій, а він мені співчуває!".

— Після того як із-за мене чотириста солдат стали мерцями і Генрі лишився без ноги, ти кажеш "Тримайся"?, — на її очах бриніли сльози.

— Ну знаєш, не мені судити. Та... щоб ти не зробила, назавжди будеш моєю подругою. Найкращою, Лізо, — прибравши руку з плеча, чоловік зник у темряві коридору.

Аби врешті скінчити цей день, командувачка розчахнула двері. Саме в цьому кабінеті відбулася нарада. На колишньому місці лейтенанта, центральному стільці, сидів генерал Оскар, представник вищого командування. Він мав сорок років, середній зріст і худорляву статуру, безбарвні очі не видавали жодних емоцій, пильно розглядаючи молоду жінку.

Вона дратувалась через факт того, що мусить пояснювати вбивство підлеглих цьому чоловікові. Кидати військових на загибель – злочин, який повинен кратися вищим командуванням, тож Оскар тут мабуть задля цього.

— Ти Ліза Хендерсон, яка очолила залогу еллінських солдат на металургійному заводі Амінгема?, — спитав генерал.

— Так, сер.

— Під твоїм командуванням ми звільнили місто. Чудова робота.

Жінка витріщилась на нього. Це він глузує чи справді похвалив її? З голосу визначити не вдавалось.

— Дякую, сер.

— Напевно тобі цікаво, що я тут забув. Так ось: без бригади бракуватиме людей, лейтенант зрадник, а його заступник разом з усіма командувачами й офіцерами першої групи у полоні. Решта представників вищого командування лише хочуть погіршити ситуацію із-за незаконних дій, забуваючи, що втрата Амінгема заведе війну у глухий кут, — чоловік відпив склянку води, — Але я здатен владнати ситуацію тут і зараз. Отже, є дві проблеми – бригада й командування, правильно?

— Так, сер, — підтвердила Ліза.

— Бригада понесе своє покарання. Кинувши власні позиції, на більше годі й сподіватися, але доки сюди не відправлять три тисячі солдат з тилу, вона буде тут. Що ж до командування, то я призначаю тебе лейтенанткою.

Жінка втратила дар мови. Вона гадала що її судитимуть за надання злочинного наказу, а тут призначили лейтанткою, лишивши бригаду у місті. Їй захотілось обійняти Оскара.

Той провадив:

— Командир Ентоні просто скинув на тебе відповідальність. Але ти, Хендерсон, чудово себе проявила. Таких людей дійсно бракує, на відміну від зрадників. Хоча у певному сенсі я розумію Вільяма: Еллада крім повістки не дала йому нічого, а от Романдія за допомогу ще й заплатить. Не дивно, що він був слабким і нерішучим, якщо зрадив свою країну. Знаєш, я давно просив вище командування замінити його, однак усі казали "Немає ким", — байдуже обличчя генерала вкрила тінь усмішки, — а зараз є. Хоча ти наразі тимчасова лейтенантка. Аби обійняти важливу посаду, потрібен дозвіл кожного представника вищого командування. Ти лише пару років як повнолітня, а ще – жінка. Ніхто не захоче обирати тебе, хай саме ти і звільнила Амінгем, втім розуміння

того, що з Ентоні лейтенант вийде не ліпший за Вільяма, мусить переконати їх. Питання є?

— Ні, сер.

Чоловік поклав кулак на гладенько поголену щоку.

— Точно? А чотириста трупів коло заводу мені наснилися?

Лізу пройняло холодом. Певна річ, не все так гарно. Хай яким Оскар був, він – представник вищого командування і не міг оминати цю тему. Невпевнено мовила:

— Я віддала злочинний наказ і... визнаю це.

— Яка твоя думка щодо цього?

— Я... Я не знаю, сер.

Генерал важко зітхнув.

— Можеш слухати мене, а можеш ні. Ти вибрала найкращий з можливих варіантів. Більшість людей не здатні приймати складні рішення і брати за них відповідальність, але ти не така, тож і працюватимеш лейтенанткою. Я генерал та знаю як це, відчувати кров на власних руках, однак ось тобі правда: мета виправдовує засоби. Що ж до незаконності твого наказу, то свої п'ятнадцять років в'язниці таки відсидиш. Я переконую решту, аби перенесли розгляд справи на післявоєнний час. Вони цьому не надто зрадіють, однак доки є хоч один переконаний представник, відмовити не зможуть. Це все. Гарного вечора, Хендерсон, — Оскар підвівся та пройшов до входу, гучно зачинивши по собі двері.

Жінка відкинулась на стільці та відчула втому сьогоднішнього дня. Смерть Роберта, вбивство підлеглих, а тепер ще й посада лейтантки. В кімнаті панувала абсолютна тиша, даючи бажаний спокій. Вона заплющила очі та зітхнула, здавалось що от-от засне, ррямо на стільці у кабінеті.

З одного боку Оскар мав рацію: мета виправдовує засоби. Проте... Ліза ніби знову відчувала сморід сотень мерців. Байдуже, правильно чи неправильно вона чинить.

"Я вже стала на цей шлях, тож маю дійти до кінця".

Розділ 4

Джеймс зайшов до госпіталю аби навідати свого друга Генрі. Останнім часом чоловік мав багато роботи, тож опинився тут лише зараз.

Під час звільнення Амінгема елліни втратили тисячу шістсот людей пораненими. Їх розмістили в різних місцях: у закинутих школах, магазинах і домах, але споруда де сім днів лежав Генрі, колись і справді слугувала госпіталем. Простора зала зі стінами блілого мов крейда кольору освітлювалась вуличним сяйвом, викликаючи напівтемряву, у стелі знаходилось чимало тріщин.

"Діра якась" подумав Джеймс. Не пощастило ж Генрі провести тут тиждень, і бозна скільки ще: траса, яка сполучала Амінгем із тилом давно вкрилась ямами від вибухів, тож їхати на ній під час шторму – не найкраща ідея.

Вони лежали на матрацах чи купі ковдр, які встеляли пильну, потріскану підлогу.

Дехто втратив кінцівки, дехто мав відкриті рани на животі й грудях., розмовляли тільки медики, більшість солдат мирно спали. Усі, окрім Генрі.

Маючи середній вік та світле волосся, він був на заплямованому кров'ю матраці. Поруч стояв візок різноманітних ліків, серед яких виднілись знеболювальні. "Ось у чому справа" здогадався Джеймс. Жоден військовий не спить, він просто марить. Ці знеболювальні вважалися наркотиком і чимало солдат повертались додому залежними. Сівши на стілець поблизу, заступник розгледів чоловікову рану. Права нога закінчувалась в районі коліна та вкривалась червоними бинтами. Вийнявши сталеву банку води, озвався:

— Будеш?

— Що це?, — хрипко сказав він.

— Мінеральна вода з гірських джерел, — Джеймс щиро посміхнувся, мов рекламував цю воду.

— Ніби у мене є вибір, — Генрі неохоче узяв банку, зробивши великий ковток. Напій повільно потік підборіддям.

На чоловікових вустах досі грала усмішка. Він завжди ділився їжею та напоями зі своїми друзями, ще з раннього дитинства. проте вираз обличчя різко змінився, коли довелось спитати:

— Як ти?

Чулося лише завивання вітру, гуркіт грому та биття дощу об вікна.

— Час від часу трапляється гарячка. Тоді я мов зсередини закипаю: ногу прошиває пекучий біль, а голова розколюється. однак ці знеболювальні дійсно непогана штука.

Заступник проковтнув клубок у горлі. Отже Генрі стане залежним, купляючи наркотик, що легалізували тільки в збройних силах.

— А додому коли повернешся?

— Як погода дозволить. Тоді мене відправлять до столичної лікарні на якісну операцію, офіційно звільнивши зі служби. Моя дружина має гарну зарплатню, тож голодувати не буду, — він зробив черговий ковток мінеральної води, — А ти? Під час минулого бою ти працював заступником командувачки.

Джеймс провів рукою по густим, чорним бакенбардам.

— Ну, тепер я заступник лейтенантки.

— Хендерсон?, — це навіть не звучало, як питання.

— Так, її, — Джеймс пам'ятав, що Генрі завжди називав Лізу на ім'я.

— Не розумію, як вище командування може давати таким, як вона, важливі посади. Минулого місяця коли обороною міста керував Вільям, ми втратили пораненими вісімсот солдат. А із-за Хендерсон, удвічі більше за один день, один! Та в Амінгемі ані ліків, ані медиків для допомоги такий кількості немає, багатьом військовим просто дають знеболювальні, бо оперувати немає чим і кому. Цій жінці чхати на власних підлеглих.

"А в цьому є доля правди" подумав чоловік, розглядаючи десятки травмованих людей. До горла підступив клубок. Складно було усвідомити, що його мила подруга

здатна на цей жах.

— Можливо їй і начхати та... саме вона здобула перемогу, втримавши увесь фронт. Вільям цього б ніколи не зробив.

В очах Генрі читалася лють.

— Знаєш Джеймсе, ліворуч від мене була одна дівчина. Ще зовсім юна, не більше вісімнадцяти. Так ось на виході з заводу біля неї вибухнув снаряд, відтявши півобличчя. Воно навіть обличчям не було, суцільне місиво з крові. Лікарі звідти щодня витягали нові й нові осколки, ця дівчина кричала, плакала, благала припинити усе це. Тож вчора медик дав їй пігулки і вона заснула, — чоловік витер чоло зворотом долоні, — Назавжди. І ось тепер ти, сидиш переді мною, розповідаючи, що ця клята Хендерсон перемогла?!

Заступник не хотів сперечатися з другом, тим паче пораненим. Ліза кинула Генрі в бій як гарматне м'ясо, він втратив ногу й пролежав з гарячкою тиждень, вгамовуючи біль наркотиками, чимало його побратимів загинули чи травмувалися. Однак слова ніби самі вихопилися з вуст:

— Ти часом не забув? Дванадцять років тому ти теж воював у Романдії, якби не війна там, цієї б не було! Тож захист Еллади – наш обов'язок.

— Захист Еллади, — Генрі глузливо посміхнувся, — Кого ти захищаєш? Війна йде лише за прикордонні регіони, а усі цивільні давно з'їхали геть. Лишилися самі руїни за які гинуть десятки тисяч солдат, і це ти називаєш захистом? Краще б романці забрали собі ці мертві землі, невелика ціна за припинення війни.

Джеймс не рухався, спокійно сказавши:

— Романці розграбували й спалили ці землі, закатрупивши тисячі їхніх мешканців. Їм тут не місце, як і нам не було місця у Романдії, — після цих слів чоловік підвівся, не маючи жодного бажання продовжувати розмову. В чому сенс просто сваритися? Втім йому не хотілось прощатись із другом на такій ноті, — Нехай щастить з операцією. Мені час вже йти.

За менш ніж півгодини опинився у кабінеті лейтенантки. Ця кімната мало чим відрізнялась від головного кабінету, призначеного для нарад. Єдиними відмінностями слугували наявність дерев'яного столу для двох людей і відсутність коштовностей: золотої люстри із червоним килимом. "Я не хочу сидіти в розкішному кабінеті, доки мої підлеглі мерзнуть під дощем" сказала тоді Ліза. "І зовсім їй не чхати на звичайних солдат, вона ж-бо сама була однією з них", міркував Джеймс. Принаймні, він хотів у це вірити.

Лейтенантка читала якийсь документ, навіть не помітивши присутності заступника. Той відкинувся на стільці навпроти і відчув холод. Вікно розчахнули навстіж, запускаючи сюди вітер.

— Привіт, Лізо, ти сьогодні чудово виглядаєш.

Оскільки волосся віростало, жінка його підстригла. Повсюди виднілася лисина, ніби вона просто відривала жмути, а праве око час від часу сіпалося.

— Звісно чудово, — сказала вона, підвівши погляд.

— Сьогодні вже квітень. Ти хоч трохи отримала?

Щомісяця уряд Еллади надав вищому командуванню кошти на ведення війни, тож воно перерозподіляло їх серед гарнізонів. Кожним гарнізоном керував лейтенант.

— Так. І перше, що я зроблю – підвищу зарплатню підлеглим.

Чоловіку пригадалась думка Генрі про Лізу.

— Хочеш купити їхню відданість?

Жінка швидко посміхнулась.

— Я відправила тисячі солдат в різанину, на відданість годі й сподіватися. Та і це не потрібно. Якщо не прагнуть бути розстріляними, накази виконують, питання в іншому. Хай Оскар умовив вище командування надіслати три тисячі людей до Амінгему на заміну бригаді, цього вистачить лише для оборони, — вона кинула погляд своїх холодних, сірих очей, — Чи ти думаєш я буду як Вільям, просто сидіти в місті й захищатися?

Коли Ліза убила чотирьохсот військових, заступник припинив сумніватися в її бажанні перемогти.

— Я тільки вважаю, що навряд чи солдати з інших гарнізонів переведуться до Амінгема задля вищої зарплатні, оскільки в разі чого, нова лейтенантка кине їх на забій. Уся Еллада знає про твій вчинок.

Це її не переконало.

— На війні, кожен день може бути останнім, а годувати родину за копійки не хоче ніхто. Підійму зарплатню удвічі.

Джеймс підвів брову.

— В такому разі людей для наступу вистачить. Але зброї, снарядів, палива, ліків... навряд.

— Можливо. Та який у мене вибір? Прохати вище командування мов головою об стінку бити, а якщо не дозволяти командирам красти гроші й не красти самій, коштів побільшає, тим паче, генерал Оскар якось-таки допоможе: він неабихто і вбачає в Амінгемі можливість змінити хід війни.

Чоловік зітхнув, розуміючи, що проблему вирішено.

— До речі про нього. Оскар ж нещодавно був на нараді вищого командування.

— Був.

— То ти тепер законна лейтенантка, а я законний заступник?

— Стривай-но. Загалом питання наступу ми вирішили... , — Ліза вишкірилась, показавши брудні зуби, — Якщо шукаєш привід випити пиво, то він з'явився. Тільки слабоалкогольне й небагато, ми ж на службі.

Джеймс встав і рушив до шафи коричневого кольору. Узявши пляшку й дві склянки, повернувся назад. Він пальцями відкροкував напій і налив його. Пиво виглядало бурштиновим, з білою, як місячне сяйво пінкою.

Жінка увесь час реготала і після другої склянки вирубилась. Схоже, вона давно не спала, постійно працюючи.

Чоловік лишився абсолютно тверезим, оскільки мав вагу близько ста кілограм, він

сидів у холодній кімнаті й дослухався до звуків дощу. Через розмову із Генрі, спогади дванадцятирічної давнини знову й знову зринали в голові.

Тоді Джеймс поїхав на Романську війну, навіть не здогадуючись, скільки невинних людей помре із-за нього. А тепер підтримує дії лейтенантки, яка кидає власних підлеглих на кривавий забій. Генрі втратив ногу, а дівчині з їхнього підрозділу дозволили вчинити самогубство аби не терпіти болю від ран. "Щось узагалі змінилося?" спитав себе чоловік.

Розділ 5

Минала північ. Кілька годин тому Ліза напилася алкоголю, тож заснула на столі. Прокинулась від телефонного дзвінка з вищого командування. На дворі припинився кількадекний дощ, заливаючи кабінет місячним сяйвом, білим, як молоко, а нічне повітря приємно освіжало обличчя лейтенантки, яка ошелешено тримала слухавку.

Їй дзвонив Джон. Представник вищого командування шістдесяти років із хрипким голосом.

— Як... як це сталося, сер?

Чоловік зітхнув.

— Генерал Оскар оголосив, що задля скасування мобілізації планує захопити владу. А оскільки більш ніж половина наших солдат – мобілізовані, вести війну Еллада не зможе, тож доведеться підписати мирну угоду.

Дванадцять років тому Еллада напала на Романдію, зазнавши поразки. За чотири роки після чого, романці запропонували угоду: згідно з нею під їхню окупацію мали б відійти прикордонні регіони, як гарантія ненападу. Така собі сіра зона. Втім елліни відкинули пропозицію, спричинивши війну, яка триває уже вісім років. Скоріш за все, Джон говорить саме про цю угоду.

Він продовжив:

— Двоє з одинадцятьох гарнізонів під керівництвом Оскара, рушили до столиці. Розумієш, Хендерсон, хоч їх і небагато, проблем вони створили удосталь. Позиції лишились порожніми і романці користуються цим, змушуючи нас перекидати туди солдат, деякі рядові разом із командувачами прагнуть приєднатися до заколоту, тож і зрадників доводиться стримувати.

Лізіна голова йшла обертом. Хай вона випила тільки дві склянки, кожна давалася визнаки. Повіки заплющувалися, а тремтячі пальці ледь тримали слухавку. Жінка ж-бо вперше за кілька днів нарешті заснула.

— Сер... то що мені наказати підлеглим? Зайняти покинуті позиції?

— Ні, це точно ні. Хоч резервам і вдається затримати заколотників, це ненадовго. Люди Оскара переважно мобілізовані, однак загартовані в боях, на відміну від резервістів, які тільки-но стріляти навчилися. За кількадесят кілометрів від столиці є доволі велике місто – Енерін, так ось аби доїхати до столиці, ворог мусить крізь нього пройти.

Після смерті матері Ліза заплатила якомусь перевізнику, аби відправив її та Роберта подальше від зони бойових дій. Тоді вона й побачила єдину трасу, яка з'єднувала прикордонні регіони зі столицею. На початку війни уряд Еллади боявся, що жага помсти романців не втамується третиною держави, тож наказав підірвати решту.

— Вам треба аби мій гарнізон перебрався до Енеріну й знищив там заколотників?

— Саме так. Хай твоїм людям і доведеться об'їхати півкраїни, резерви зможуть виграти ще кілька днів.

Жінка роздратовано закусила губу.

— А що буде з Амінгемом, сер?, — сказала різкіше, ніж хотіла.

— Зараз вирішується доля усієї Еллади! Амінгем — чергове місто на лінії фронту. Резерви недосвідчені, погано озброєні та навчені, вони не стримуватимуть Оскара вічно.

— Минулого тижня, в бою за це чергове місто на лінії фронту загинуло дев'яносто солдат включно з моїм братом, тут цілі вулиці були кров'ю від трупів залитими. І тепер я маю просто покинути все? Впевнена, додаткові пару днів резервісти протримаються, — вона вже й забула про звертання "сер".

Джон сказав:

— Я з вищого командування і це мій наказ.

— А в Амінгемі лейтенантка — я, і тут підкорюються моїм наказам. Доки сюди не прибуде хоч якась заміна, до Енеріну ніхто не виїде.

На тому боці слухавки чулося мовчання. Зрештою, чоловік озвався спокійнішим тоном:

— За два дні, в Амінгемі будуть шість тисяч солдат з інших гарнізонів. Однак, Хендерсон, не думай, що після придушення заколоту зможеш уникнути відповідальності. Генерал Оскар виявився зрадником, тож у вищому командуванні немає жодної людини, яка б не жадала кинути тебе за ґрати, покаравши убивцю підлеглих.

Після цих слів дзвінок скінчився.

Ліза уже втомилась. Звісно Оскар розпочав заколот, кращої нагоди припинити війну і бути не може, проте виникло стільки проблем, що й не злічити. Її погляд ковзнув до вікна. Півмісяць доволі яскраво сяяв у нічному небі, затуляючи тьмяні зірки, а крижане повітря наповнило кімнату. Аби збадьоритися, жінка вирішила допити пиво, яке лишив по собі Джеймс. Воно завжди допомагало міркувати. Одним ковтком перекинула склянку, витерши вуста зворотом долоні.

Лейтенантка б з радістю наказала підлеглим приєднатися до заколоту, але хто підкориться такому наказу? Хай більшість солдат не хочуть воювати, вони бояться дій уряду в разі поразки: зрадників страчують без суду, їх родичів кидають до в'язниць. Якби Оскар не був відомим генералом, за ним б навіть два гарнізони не пішли. Принаймні, на випадок розгрому повстання Ліза зробила усе можливе: сварка з Джоном коштувала того, аби Амінгем не захопили романці.

"Без мене, Оскару крім ешафоту нічого й не світить" подумала жінка, закусивши

губу.

Розділ 6

Небо виглядало чорним. Темні як смола хмари затулили і місяць, і зірки, на вкриту бетоном землю повільно падав густий сніг, утворюючи ожеледицю, повітря ставало дедалі холоднішим, а морок дедалі густішим. Еллінська погода явно не найліпша, якщо в квітні панує хуртовина. Дорогу невпинно минали військові машини, безперервний гул їхніх моторів, гуркіт шин та сліпуче сяйво фар оживляли ніч. Уся техніка прямувала до сходу Енеріну, де мав відбутись бій із заколотниками.

Джеймс стояв на узбіччі, видихаючи пару. Його волосся, борода і навіть брови вкрилися снігом, а щоки розчервонілись. Хай різанина ще не почалася, він мов фізично відчував утому. Зрадників було сімнадцять тисяч, в той час як оборонців удвічі менше, єдина перевага – місто. Аби втримати його, Ліза відіслала групу з кількох підрозділів, загалом, три тисячі людей на східні околиці. І керувати ними призначила Джеймса.мінгема

Йому цей наказ видався дивним. Гарнізон ж-бо мав кількох кращих за нього людей.

"Та яка різниця? Вище командування зробило Лізу відповідальною за придушення заколоту, тож хай робить, як схоче".

Вона стояла перед ним. Промені фар осяювало худорляву постать, і усмішку на блідому обличчі.

— Знаєш, чому я призначила саме тебе керувати групою?, — їй довелося підвисити голос, аби звук машин не заважав.

Джеймс стенув плечима.

— Бо ти мене кохаєш?

Лейтенантка хрипко засміялась. Підійшовши ближче, поклала руку на його плече. Долоня виглядала червоною від холоду, а темні кучері вкрилися снігом.

— Ти допоміг мені в Амінгемі, тому допоможеш і тут. Знаєш, жоден з моїх командувачів не прагне захистити Елладу так сильно, як ти, друже, — вона міцно обійняла його, заплющивши очі.

Чоловік давно мріяв про це. Ліза ж-бо висока й струнка, хай і виглядає значно старшою, ніж є насправді. Пригорнувшись до жінки, він відчув приємний холод її тіла. Волосся здавалось таким ніжним, однак водночас брудним.

— До речі від тебе тхне потом, ти колись миєшся?

— Я прекрасно пахну, — вона розтиснула обійми й махнула рукою, — Ну все, шуруй.

...Протягом кількох годин бої лише затягнулись, тож Джеймс хотів особисто поглянути на важку ситуацію, до того ж, бажання бути у безпечному штабі подалі від

своїх побратимів, було відсутнє.

Коли заступник вийшов із машини, побачив дев'ятиповерховий будинок, осяяний світлом дюжини машин. Споруда майже не постраждала, окрім пари вибитих вікон. Така картина здалась заступнику дивною. У прикордонних регіонах бої тривають уже вісім років, тож більшість міст є суцільними руїнами. Зовсім нещодавно війна була лише там. "А тепер і в Енеріні" гірко подумав чоловік.

До нього підійшов командувач Ентоні. Лисий чоловік із сивою бородою, чию форму сніг пофарбував у біле. Мимохідь вклонившись, сказав:

— Вітаю, сер.

Джеймс видихнув хмару диму й подивився у вічі. Внаслідок хуртовини виднілось тільки обличчя, геть синє від холоду. Саме цей чоловік керував третьою групою під час бою за Амінгем.

— То як ситуація?

Командувач прочистив горло.

— Я можу казати лише за свій підрозділ, однак інші опинились у подібному ж стані. Отже солдати досі втримують околиці міста, ще жоден заколотник не ступив до Енеріну, хай як вони намагалися, але..., — він зробив паузу, відвівши погляд.

Заступник кинув почорнілий недопалок у сніг.

— Що "але"? Мені потрібно знати правду, а не зручну брехню.

— Так авжеж, — жваво погодився Ентоні, хоч вираз його обличчя про це не свідчив, — Справа в тому, що ворог навіть не намагається розпочати наступ, натомість просто веде артилерійський вогонь. За наказом лейтенантки, ми не маємо права відступити, тож і лишаємось на місці. Це призводить до величезних втрат: тридцять відсотків моїх підлеглих мертві чи поранені, оборону ми звісно тримаємо...

"Проте якою ціною?" подумав Джеймс. Перед боєм Ліза запевняла командирів, що початок вуличних боїв призведе до поразки, тож першочергова мета – не дати заколотникам зайти до міста. Мало хто із цим погодився, однак ніхто не суперечив лейтенантці.

Чоловік провів долонею по густих бакенбардах, які встигли покритися льодом. Він сьогодні погано спав і почувався не по роках утомленим, подібні ситуації були до болю знайомими. Романдія, Амінгем... а тепер й Енерін. Цього разу він мусить принаймні спитати про тих, кого убиває.

— Що із загиблими?

Ентоні підвів брову, явно здивований запитанням. Заступник ж-бо вирішив зустріти командувача щоб обговорити ситуацію на полі бою, а не трупи.

— Ну, за дюжину кілометрів звідси зараз справжнє пекло. Ворожі обстріли не вщухають ні на мить, тож без нагальної потреби з укриттів не виходять. Тіла лишаються гнити посеред вулиць, нерозумно ризикувати живими задля порятунку мертвих.

Джеймсу пригадався госпіталь в Амінгемі. Десятки поранених, Генрі без ноги й наркотик від болю.

— Накажи своїм людям відступити до центру Енеріну. Я передам це решті командувачів.

— Ми не можемо віддати схід міста Оскару. Лейтенантка Хендерсон сказала, що...

— ... керування групою належить мені, тож моє слово - закон, — розвернувшись, чоловік рушив до своєї машини. Хай він зрадив і Лізу, і свій обов'язок, чомусь здавалось, що він чинить правильно. Уперше за власне життя.

Кабінет розташовувався у будівлі міської адміністрації. Одразу після початку заколоту цивільних евакуювали з Енеріну, а цю споруду перетворили на штаб. Снігопад припинився, тож легкі промені сонця осяювали кімнату, де мовчки сиділа Ліза.

"Джеймс" сама тільки згадка про нього, викликала у неї роздратування. Після бою за Амінгем вона втратила довіру до кожного з командирів. Усі вони зневажали її через убивство підлеглих, хай і підкорювався наказам, боячись кривавого покарання. Єдиним виключенням слугував Джеймс. Друг, який довіряв лейтенантці понад усе й ніколи не засуджував, але як виявилось, навіть на нього не можна покластися. Жінка відправила групу на схід міста й повідомила Оскару розташування позицій, аби він перерізав урядові війська. Звісно, солдати б збагнули що їх кинули помирати, однак збагнули запізно. А тепер заступник звів її зусилля нанівець.

За десять хвилин двері зі скрипом відчинилися. Наблизившись до столу, Джеймс лишився стояти, незважаючи на вільний стілець навпроти. Його велика постать виднілася посеред світанкових променів. Імовірно, він обдумував, що ліпше сказати.

— Лізо, я хочу аби ти мене вислухала.

Лейтенантка стенула плечима.

— То кажи.

Прочистивши горло, чоловік озвався. Голос звучав радше втомлено, аніж злісно.

— Ти моя подруга і я не ненавиджу тебе за вчинок, просто... Певна річ, слід втримувати оборону на сході, однак не ціною солдатських життів. Військові вартують більше за будь-яку перемогу і ніхто не має права кидати їх у різанину. Я терпів це в Амінгемі та більше не підкорююсь жодному наказу такої людини, як ти.

"А він має рацію" подумала жінка. Вперше кинувши підлеглих на смерть, вона оплакувала їх. Тепер ж, Ліза сприймала злочин за звичайну необхідність. "Минулого тижня я зробила свій вибір. Немає сенсу шкодувати про нього, як і про те, що зроблю зараз".

Підвівшись, лейтенантка відсунула шухляду столу. Дістала звідти пістолет і націлила на Джеймса. Хотілось скінчити усе швидко, втім розповісти другові правду хотілось навіть дужче. Вимкнувши запобіжник, вона промовила:

— Знаєш, Джеймсе, ти забрав у мене одну можливість допомогти заколоту, але створив іншу. "Я терпів це в Амінгемі та більше не підкорююсь жодному наказу такої людини, як ти" гарно сказано. Як гадаєш, якщо я вб'ю того, хто врятував тисячі солдат від мого вчинку, підлеглі воюватимуть за мене?

Пролунав постріл.

Чоловікове тіло з гуркотом впало, а кров заходилась цебеніти, заливаючи

брунатний килим. Оскільки він ще слабо рухався, жінка вирішила добити його: обійшовши стіл, двічі вистрілила в голову. Гаряча кров хляпнула на її долоні та форму, у ранковому світлі вона здавалась чорною, як чорнило.

У вухах чувся дзвін. Ліза важко віддихувалась, ніби після фізичної праці. Лейтенантка знала що мусить застрелити Джеймса, проте не могла позбутися шоку. Зрештою, вона власноруч закатрупила свого єдиного друга.

Зараз хотілось лише одного – випити. Це завжди допомагало вгамувати головний біль. На краю столу знаходилась пляшка бурштинового пива. Краще чогось міцнішого, але є як є. Одним ковтком, вона випила алкоголь. Безліч разів жінка перехиляла чарку саме такого пива із побратимами, а одного дня напилася настільки, що поцілувала Джеймса з язиком.

"Йому тоді сподобалось" подумала лейтенантка, гірко посміхнувшись. От-тільки його більше немає.

Розділ 7

Западали сутінки. Повітря здавалось значно теплішим ніж раніше, проте все одно холодним, внаслідок несамовитого вітру, чії пориви змушували Лізине пальто виляскувати. Довкола неї виднілися сотні могил, точніше, саморобних хрестів. Саме тут поховали Роберта.

Минув місяць відтоді як заколотники захопили владу, підписавши мирну угоду. Після загибелі Джеймса гарнізон Амінгема приєднався до Оскара, і разом, вони узяли столицю. В якості нагороди за допомогу, генерал зам'яв справу щодо убивства підлеглих та заступника. Жінка вже зрозуміла: він призначив її лейтенанткою не просто так: якби повстання зазнало поразки, вище командування б утратило єдиного представника, який виступав за перенесення суду над Хендерсон на післявоєнний час.

Ліза досі відчувала докори сумління через це. Вона ж-бо віддала свій дім, прикордонні регіони, романцям які його знищили. "Я пообіцяла Роберту припинити війну" переконувала себе жінка, "І дотрималась слова".

На цвинтарі каркали круки, змішуючись із завиванням вітру. Колись це місце слугувало парком, однак коли почалася війна, тут стали ховати загиблих від обстрілів, як-от Шарлотту Хендерсон. Під старим дубом лежав її син. У сутінковому сяйві виднілась кам'яна могила, вкрита різноманітними квітами та густою травою, на якій був вирізьбленим напис:

Роберт Хендерсон

4 січня 680 – 25 березня 701

Загинув в бою за Амінгем

Жінці пригадалося те, як вона забивала матері голову розповідями про книжки, які колись любила читати, пройшла крізь вогонь і воду з братом та пила бурштинове пиво з Джеймсом. По її щоках одна за одною потекли сльози, змушуючи Лізу схлипувати.

"Я нарешті припинила війну, та коли всі вони мертві, яке це має значення?"

Подяки

Я, автор оповідання "Кривавий шлях", хотів би подякувати у першу чергу своїй мамі. Саме вона читала мої розділи, вказувала на помилки й підтримувала мене протягом усього шляху, який був не таким кривавим, як у Лізи, але важким. Якби вона сказала, що ліпше б я вчив уроки замість написання книжки, то ви б її зараз не читали. Ну, і певна річ, дякую моїм братові та батьку. Якби не вони, то це оповідання не мало б ані обкладинки, ані видання. Також, вдячний роману "Гра Престолів", який надихнув мене створювати мистецтво з глибокою філософією, неоднозначними персонажами і гарною, розумною героїнею. А найбільше подяка кожному та кожній, хто боронив і боронить Україну: Королю Данилу, Костянтинові Острозькому, Богдану Хмельницькому, Іванові Мазепі, Симону Петлюрі, Євгену Коновальцю, Степанові Бандері та мільйонам інших людей, які зробили та продовжують робити усе для нашої свободи. Якби не вони, то я б не мав змоги не лише бути українцем, пишучи рідною мовою, але й просто жити.